

2. *Базилевич В.Д.* Економічна наука та освіта в епоху системних трансформацій: нові виклики і запити до фундаментальної теорії / В. Базилевич // *Економіка України*. – 2016. – № 8. – С. 78–90.

ВИСТУПИ

Гайдай Тетяна Вікторівна, д.е.н., доцент
кафедри економічної теорії, мікро- і макроекономіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД У СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО МЕТОДОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

На рубежі XX–XXI ст. потужним чинником актуалізації та модернізації методологічних досліджень в економічній теорії стали фундаментальні розробки філософії науки. Зокрема йдеться про напрацювання представників постпозитивістського етапу її розвитку – К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, К. Поланьї, С. Тулміна, Дж. Холтона, П. Фейерабенда та інших у галузі історії, соціології та методології науки, що найактивніше розгорнулись у другій половині XX ст. Починаючи з 1980–90-х рр., їх поступальне впровадження в економіко-теоретичний та історико-економічний методологічний аналіз спричинило не тільки розширення його сфери, але й сприяло перетворенню економічної методології у самостійну наукову галузь.

Необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку методологічно-епістемологічних досліджень (від грец. *episteme* – знання) серед розгалуженого кола основних наукових підходів до моделювання розвитку економічної теорії та виявлення закономірностей розвитку наукового економічного знання одним з провідних слід визнати *парадигмальний підхід*.

Найґрунтовніша розробка поняття «парадигма» була здійснена істориком і соціологом науки Т. Куном у його праці «Структура наукових революцій» (1962; 1970). Учений застосував у якості базового структуроутворюючого та концептуального модуля науки не окрему теорію, як це було до нього, а комплексніше й набагато об'ємніше поняття – «парадигма» (від грец. *paradeigma* – приклад, зразок). «Під парадигмами я розумію визнані усіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковій спільноті модель постановки проблем та їх розв'язання», – зазначав Т. Кун [1, с. 17]. Наукову парадигму характеризує однакове розуміння науковою спільнотою основних параметрів наукової діяльності, правил наукового аналізу, способів теоретизування, єдності вживаного понятійного апарату тощо [1, с. 27–28].

Отже, парадигма – це не тільки не теорія, але й не проста сукупність теорій. Парадигма становить певну *метатеоретичну єдність* – спільне розуміння її прихильниками ідейно-світоглядних, онтологічних і гносеологічних установок наукової діяльності, її теоретико-методологічних основ, які отримують проєкцію у позитивну та нормативну площину наукових досліджень. Наукова парадигма економічної науки – це, перш за все, загальний погляд на економічну реальність, наукова картина економічної реальності. Її безпосереднім проявом є наукова методологія (методи та дослідні прийоми), термінологія (категоріальний апарат), тематика досліджень, ідеали і норми наукової діяльності, які суттєво різняться в межах різних парадигм навіть у межах однієї наукової галузі [2, с. 17]. Наприклад, методологічні відмінності таких парадигм, як класична політична економія, історичний напрям, марксизм, неокласика, інституціоналізм, кейнсіанство.

Проте слід зауважити, що перша версія теорії наукових парадигм була розроблена Т. Куном на прикладі природничих наук, яким властива порівняно більша моністичність наукових підходів, ніж у суспільних (соціальних) наук, а тому і менша розгалуженість чи гетерогенність наукових інтерпретацій одних і тих самих явищ і проблем. Саме ця версія була викладена автором у першому виданні його праці «Структура наукових революцій» (1962). Особливої радикальності та однозначності

початковому варіанту теорії Куна, розрахованому на природничі науки (а через це частково прийнятному для аналізу плюралістичної структури економічної науки), надавали наступні чотири тези.

- По-перше, – теза про монополію однієї парадигми на етапі нормального розвитку науки, твердження про те, що парадигма не терпить конкуренції, а нормальний розвиток науки є однопарадигмальним.

Це означає співпадіння понять «парадигма» і «наука» на кожному дискретному проміжку історичного часу, тобто сприйняття парадигми практично всією фаховою науковою спільнотою на певному історичному етапі розвитку науки.

- По-друге, – теза про несумісність, неспіввимірність нових парадигм із старими.

- По-третє, – теза про відсутність проміжного періоду чи ланок між старою і новою парадигмами під час наукових революцій.

- По-четверте, – теза про миттєву і повну зміну парадигм упродовж наукової революції [1, с. 34–35].

У подальшому на основі глибокого осмислення фундаментальних відмінностей суспільних і природничих наук Т. Кун дійшов такого висновку. У суспільних науках (до яких, зауважимо, належить і економічна теорія) на відміну від природничих наук, яким властивий тотальний однопарадигмальний характер у стані розвитку «нормальної науки», спостерігається *переважаюча ситуація поліпарадигмальності*. Це означає існування кількох наукових парадигм навіть на етапі «нормальної науки».

Дійшовши усвідомлення наукового плюралізму соціальних наук, Т. Кун суттєво скоригував у відповідності з ним свою теорію парадигм і наукових революцій. Пізнішу, зрілішу версію свого вчення Кун виклав у другому, переробленому і доопрацьованому, виданні своєї праці «Структура наукових революцій», яке побачило світ через вісім років після першого, у 1970 р. На жаль, воно менш відоме вітчизняним економістам. Нові принципові уточнення теорії наукових парадигм Куна, зроблені із врахуванням плюралізму суспільних наук, полягали у такому.

По-перше, було скориговано уявлення про парадигми та їх взаємодію з таких основних позицій:

- будь-якому етапу розвитку суспільної науки властиве одночасне співіснування різних наукових парадигм як проявів конкуруючих підходів у науці;
- не всі парадигми є несумісними;
- між різними парадигмами можливі різноманітні форми взаємодії: вони можуть перекривати одна одну та взаємопроникати.

По-друге, принципової корекції чи уточнення зазнало вчення Т. Куна про наукові революції. Учений дійшов висновку, що під час наукової революції парадигми не змінюють одна одну миттєво. Тобто це може відбуватись пролонговано в часі та поступово. Існує також *багатство перехідних форм парадигмальної трансформації* (модернізації) наукового знання. У світлі цього підходу криза парадигми спричиняє перехід до іншої парадигми, яка може продовжувати співіснувати та взаємодіяти з попередньою.

Отже, здійснюючи методологічний аналіз економічної теорії, слід передусім зважати на її *поліпарадигмальну природу*, що в цілому є іманентною суспільним наукам [1, с. 16–17]. Застосовуючи парадигмальний підхід до методологічного аналізу історії розвитку, сучасного стану та перспективних тенденцій подальшого розвитку економічної теорії, *слід брати до уваги ці принципові уточнення* Т. Куна, які нівелювали радикалізм початкової моделі парадигмального розвитку науки. Зміст цих *суттєвих корекцій* орієнтує методологічний аналіз економічної теорії, по-перше, на врахування парадигмально неоднорідної чи *поліпарадигмальної природи* економіко-теоретичного знання; по-друге, на необхідність осмислення складних форм *співіснування і взаємодії* наукових парадигм і навіть можливих *варіантів міжпарадигмального синтезу*. Системне вивчення зазначених аспектів збагачує дослідників розумінням вагомих закономірностей розвитку економічної теорії.

Численні приклади складної структури міжпарадигмальної взаємодії дає історія розвитку економічної теорії, *а ще більшою мірою – її сучасний етап*. На наш погляд, формою

реалізації такої взаємодії, є синтез наукових парадигм в економічній науці, який можна спостерігати впродовж її історичного розвитку. Прикладами феномену міжпарадигмального синтезу слугують синтез класичної та маржинальної теорій цінності (А. Маршалл, М. Туган-Барановський), кейнсіансько-неокласичний синтез (Дж. Хікс, П. Семюелсон, Е. Хансен), міжпарадигмальний синтез неокласики та інституціоналізму (Р. Коуз, О. Вільямсон, Дж. Б'юкенен) та ін. Системне вивчення феномену міжпарадигмального синтезу збагачує фахівців розумінням вагомих закономірностей розвитку економічної теорії.

Отже, у пізній версії теорії наукових парадигм Т. Куна однозначно визнається можливість одночасного співіснування різних парадигм і множинності перехідних форм їх взаємодії. Надалі ідея наукової та методологічної гетерогенності знайшла акцентованіший вираз у низці еволюційно-епістемологічних концепцій сучасної філософії науки, наприклад, у теорії конкуруючих дослідних програм І. Лакатоса та інших. На наш погляд, можливе та доцільне їх сполучення з парадигмальним підходом для врахування у методологічному аналізі економічної теорії високого ступеня її парадигмальної диференціації (плюралізму чи гетерогенності), яка властива сучасному стану постмодерну.

Розвиток економічної теорії на межі XX–XXI ст., в умовах *постмодерну*, суттєво модифікує характер наукової раціональності, структуру економіко-теоретичного знання і характер взаємодії наукових парадигм. Йдеться про утвердження постмодерністської інтерпретації науки з такими її рисами, як системність, нелінійність, контекстуальність у поєднанні з посиленням концептуально-методологічного плюралізму, який часом набуває характеру «методологічного анархізму». На цій основі формуються передумови для ще більшого посилення парадигмальної диференціації економічної теорії.

Література

І. Кун Т. Структура научных революций: Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 608 с.

2. *Ананьин О.* Структура экономико-теоретического знания: Методологический анализ. – М.: Институт экономики РАН, 2005. – 244 с.

*Леоненко Петро Михайлович, д.е.н., професор,
завідувач відділу теорії економіки і фінансів
ДННУ «Академія фінансового управління»*

УКРАЇНСЬКІ ШКОЛИ В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ (XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.)

Дослідження ретроспективи розвитку української економічної думки в XIX–XX ст., здійснені за останні 25 років, розкрили кілька важливих явищ. По-перше, з'ясовано зв'язок наших недостатніх знань історії вітчизняної економіки та економічної думки з частим перебільшенням реальних досягнень економічної науки Заходу, надмірним захопленням ними. Останнє прийшло на зміну попередньому всьому приниженню, ворожому ставленню в радянській економічній літературі до так званої буржуазної економічної теорії. Негативному явищу – нинішньому послабленню наукової діяльності по вивченню інтелектуальної спадщини XIX – початку XX ст. – сприяє процес викладання економічних наук у вузах: концентрація часу і зусиль на вивченні «мейнстрімського економіксу» на тлі применшення уваги до історико-економічних дисциплін, відповідно приниження їх ролі та значення. Безсумнівно, зарубіжні економічні концепції та досвід господарювання і управління економікою потребують найретельнішого вивчення, але не на шкоду вітчизняним здобуткам у галузі науки і практики. Необхідно враховувати, що в цілому вчені Західної Європи та США нині, як і раніше, не схильні ставити питання (або згадувати) про будь-які слов'янські школи в економічній науці.

По-друге, творчою та плідною є постановка і обґрунтування питання про так звані національні лінії становлення і розвитку економічних наук і національні пріоритети в цьому становленні й розвитку. Завдяки такому підходу відкривається